

ЖИВКО ЂУРКОВИЋ

УМЈЕТНИЧКО У ОГРАНЦИМА ЗА ИСТОРИЈУ ЦРНЕ ГОРЕ
ВУКА ВРЧЕВИЋА

Вук Врчевић припада не тако бројној плејади културних посленика из Боке у деветнаестом вијеку. Својим радом и дјелима ушао је у разне књижевне и научне дисциплине. Из ризнице народног духа успио је да забиљежи, обликује и презентује мноштво садржаја и облика, тако да је са Вуком Поповићем постао најистакнутији сарадник и сљедбеник Вука Караџића у сакупљању народних умотворина са простора Боке и читавог Јадранског приморја до Задра, те Црне Горе и Херцеговине.

Међутим, његове политичке, културне и књижевне активности у Црној Гори и сарадња са три црногорска владара - Његошем, посебно са књазом Данилом, и књазом Николом, чак превазилазе значај многоструког рада на сакупљању и објављивању народних умотворина. Најбољи доказ за овакву тврдњу је књига *Огранци за историју Црне Горе*.¹

Иако и насловом и садржајем ово дјело претендује да слови као превасходно историографско и, заиста, по неким својим особинама може се тако и третирати (говори се о крупним историјским догађајима и збивањима, приказује се први и одлучујући кораци књаза Данила на учвршћавању државне и законодавне власти, профилишу се знамените црногорске личности тога времена), па, ипак, по доминантним обликовним поступцима и изразу, оно излази из строго историографског третмана и више се клони књижевно-умјетничком, административном-правном и етнографском сагледавању и обради датих тема и појава. Наравно, тога је био свјестан и сам аутор, када је у предговору прве верзије овога дјела из 1857. године констатовао: „Дјело ово не може се нити историческо нити географическо назвати, него сходно наслову ове књижице од свега и од свашта помало узето, као да је чојек зафатио маштрапу мора из океана, или да је очупао руковјет самоника из једне, самом природом уређене

¹ Вук Врчевић: *Огранци за историју Црне Горе*, Никшић-Центар за културу; Подгорица-Октоих, 2002.

ливаде, или, пак, треће: као да је зафатио прегршт неоивијане ни прорешетане шенице из пунаног једног амбара, за којег градски живот још није ни чуо а камоли знао“. (Приредио др Љубомир Дракуловић-Јакшић, а издао Историјски институт Народне Републике Црне Горе, односно Народна књига, Цетиње, 1950).

Очито, њему је као писцу био најприроднији, ради цјеловитијег обухвата својих доживљаја и запажања, један синкретични кумулативни поступак у обликовању дате стварности. Исто тако, реално је процјењивао да ни таквим поступком нема могућности и снаге да обухвати про-пулзивнију слику Црне Горе, на ширим временским релацијама, па је сужавањем тематике и вјештим избором настојао да опише појаве, догађаје и личности, које се, како каже у предговору, „друго није не могу ни чути ни виђети“. Управо таквим односом према одабраној тематици, он је, хтио то или не, зашао у домен умјетности ријечи. И сликовитост наслова управо сугерише тај смјер обликовања.

Структура књиге такође читује такву извјесност. Наиме, поред пролога, који назначује смисаоно-поетичке константе, и епилога, који се осврће на генеалогско-братственичке особености његушког племена, књига садржи четири поглавља са двадесет осам поднаслова, заправо, то су догађаји које је аутор изабрао из позиције личног секретара књаза Данила за двије године и осам мјесеци непрекидног боравка у Црној Гори (септембар 1852. мај 1855). Иако у оквиру датог времена сукцесивно прати догађаје и збивања, аутор неријетко излази из тога временског оквира и осврће се на вријеме владавине Патра Првог и Петра Другог, а извјесно сугерише и даље тенденције развитака по одласку из Црне Горе, тако да контекстуална опција усложњава и обогаћује текстуалну. Текстуалне секвенце, пак, су тако организоване да се из њих склапа и повезује садржајан и доста упечатљив мозаик о Црној Гори са почетка друге половине деветнаестог вијека. Врчевићеви „огранци“, заправо, сјенче и нијансирају слику Црне Горе, коју су наши и страни писци онога времена, сваки на свој начин, час успјешно, час мање успјешно обликовали.

Вјероватно је временска дистанца од збивања до коначне верзије текста (1870) учинила, да неки догађаји немају изворно покриће, а да су неки датуми и објекти замијењени, али из аспекта из кога ћемо дати осврт на ово дјело, таква релевантност и није од битнијег значаја. Као што смо већ рекли, ово дјело има несумњиве књижевно-умјетничке одлике и вриједности и у жанровском и у стилско-језичком поступку и изразу.

Што вријеме одмиче све је више индиција да се ово дјело може убројити и у корпус књижевно-умјетничких текстова. Према нашем увиду могу се, условно речено, назначити четири књижевно-умјетничка модела: мемоарски, путописни, анкетни и репортажни.

Мемоарски карактер дјела је најевидентнији. Као и сваки истински мемоарист, Врчевић свједочи о себи, и догађајима и збивањима који имају шири друштвено-историјски значај. Његова свједочења показују све нужне

и обликоване и изражајне пропозиције ове врсте текстуалности. Наиме, свједочења се заснивају на личним доживљајима и сазнањима, а поткрепљују се изворном документацијом и свједочењем других. Као мемоарист, писац није упао у замку наглашеног истицања сопствених заслуга, мада је настојао да евидентира све иновације, које је, у односу на свога претходника, Димитрија Милаковића, увео као лични секретар Књажев. Такође је истакао свој ангажман око припремања и отпремања муниције и другог ратног материјала приликом борби око Жабљака и напада Омер-паше на Црну Гору. Најинтересантније су оне секвенце у којима се говори о односу писца са Књазом. У описима тих односа, Врчевић је показао да је држао до свога интегритета, али тако да ни у једном моменту не пренебрегне да истакне Књажеве државничке способности и прегнућа, те Књажев однос према људима, а нарочито, шта и како млади и амбициозни владар у разним поводима и приликама говори. Неке Књажеве поступке, које очито у души није одобравао, детаљније је описивао и тако имплицирао свој став. У свим тим презентацијама свога рада и односа према другим личностима и појавама у окружењу, он је не само показао истанчан смисао за мјеру и уважавање другог и другачијег, већ и способност сликовитог обликовања, без обзира на одређену опорост и архаичност у изразу.

Та своја лична свједочења комбиновао је и усклађивао у неколико модалитета. Један од њих је путописног карактера. Описао је како је у Књажевој пратњи путовао од Задра до Котора, затим, како је послје Омер-пашиног похода, путовао преко Котора и Рисна на Грахово и преко Бјелопавлића до Острога, а са попом Луком Доњокрајцем кроз Иванову халугу до на врх Ловћена. Евидентно је из ових списа да је Врчевић имао више успјеха у презентацији међуљудских односа и дијалога него у представљању утисака о непознатим областима и крајолицима. То је очит знак да је Врчевић био репрезентативан изданак усмене патријархалне културе за кога је снажна и језгровита усмена ријеч представљала доминантан дјелатни чин по коме су се људи одликовали и разликовали. Из таквог односа према усменој ријечи није ни изненађујуће што је истрајно записивао разне врсте народних умотворина и прије доласка у Црну Гору, за вријеме боравка у њој и послје одласка из Црне Горе.

Дескриптивни карактер путописа дошао је највише до изражаја у обухватнијим панорамским сликама са Ловћена, испод Острога и са Умца у Грахову или у узредним успутним запажањима. У хватању тих утисака, поред чула, он се служио и неким помоћним средствима, попут дурбина, па су панорамски прегледи обухватнији, али се детаљи најчешће само региструју, те су те слике недовољно осјенчене, што није случај када писац приказује непосредне призоре и догађаје.

Међу успјешне сегменте књиге, са умјетничког становишта, могу се убројити и такозване анкетне приче, у којима се дају непосредни искази знаменитих црногорских владара, војсковођа и ратника.

Пројектујући ову књигу, вјероватно још док је боравио на Цетињу, писац је о крупним историјским збивањима анкетирао њихове учеснике, најчешће главне актере и помно памтио и записивао та причања. Тако је о избору Његоша за владара и о његовој смрти записао импресивна причања сенатора Стевана Перкова Вукотића, о отпорима и неспоразумима приликом избора књаза Данила, исказе самог Књаза, о заузећу Жабљака, причање организатора тога подухвата додошког капетана Мрђана Савићева, о разарању Грахова и убиству војводе Јакова Даковића забиљежио је свјежа сјећања сина му Анта, а о одбрани Горњег Манастира и мошти Светог Василија Острошког у Острогу непосредно од војводе Мирка Петровића, те о убиству Смаил-аге Ченгића сјећање главног организатора тога убиства војводе Новице Церовића, о посјети саксонског краља Црној Гори забиљежио је причање присутног учесника у том дочеку попа Луке из Доњег Краја итд. Сва ова причања имају драг непосредности и изворности, без обзира на њихову историјску утемељеност. Посебна је њихова врлина у сликовитости и језгровитости израза, од сваког причаоца њима на својствен начин дата, што представља саставни и битни дио профила ових знаменитих људи. Виђења тих знаменитих људи у понечем одступају од уобичајене слике, која је временом стварана о њима, па су утолико те анкетне приче занимљивије и пријемљивије савременом реципијенту.

Неспорна је вриједност књиге и у прилозима репортажног карактера. То су прилози о судским процесима у Сенату црногорском, којима аутор радознано и необавезно присуствује. Њега нарочито интересују драматичне сцене и дијалогски судари, али и извршење пресуда и држање осуђеника приликом погубљења и све то помно биљежи. Те репортаже показују да је аутор имао посебан смисао да на узаном простору и у неколико потеза оцрта драматику не само преступника и осуђеника на смрт, већ преко њихових судбина и драматику живота читавог црногорског народа тога времена.

Репортажног су карактера и неке друге теме, као убиство Ђулег-бега у Дуги или женидба књаза Данила. Дакле, у сваком случају ради се о истинским догађајима, али је њихова обрада дата у виду умјетничке репортаже, па због тога имају, поред историјске документарности, и одређене квалитете умјетничког текста. Наравно, писац је испољио више вјештине и умјешности ако је успијевао да те репортаже буду збијене и краће. У овом смислу нарочито су успјеле репортаже о пожару у барутани на Цетињу и о посјети енглеског лорда Цетињу. У овој другој репортажи показао је и смисао за обликовање хумористичко-сатиричних садржаја.

У репортаже Врчевић је успио да инкорпорира низ појава из обичајног и вјерског живота Црногораца и да при том увијек нагласи настојања Књаза да штетне обичаје и навике сузбије и ограничи или законском регулативом или помоћу државних органа. Наравно, није се том приликом упуштао у опширне елелорације, држаћи се става, како је на једном мјесту

казао, да жели „мимогредице описати језгро неких особености које су се при моме живљењу (мисли се на боравак у Црној Гори) онамо догодиле“. И заиста је тако и поступио. Због тога ти инсерти о обичајима и правној регулативи не умањују општи утисак о умјетничкој презентацији ових текстова.

Ипак, и поред неспорно испољених способности приликом наративног представљања црногорске стварности, писац је показао одређену наивност и непроницљивост, када је покушао да се одреди према умјетничком процесу као таквом и према валоризацији умјетничког феномена. Нарочито се то односи на Његоша при покушају да успостави тобожњу везу између Његошеве болести и стварања „Луче микрокозма“, или када је изабрао Томазеов суд о Његошу, као нешто што је најбоље до тада речено о Његошевој личности и дјелу. Исто тако, није му полазило за руком да кратко и сажето наслови поједина поглавља, него је и тада отварао причу попут народних казивача. Извјесно, ово његово дјело по својим структуралним и изражајним особеностима има одређених елемената усмене поетике, што је и разумљиво с обзиром да је он био врстан зналац и успјешан записивач разноликих облика усмене књижевности. Има у њему, дакле, и језгровитости, и пословичности, и драматике, и погођених дијалога, али има и одређене развучености, понављања и структуралних диспаративности и неуједначености.

Па и поред утицаја које је претрпио, било из усмене било писане књижевности, Врчевић је у овоме дјелу ипак утиснуо печат своје личности и као стваралац и као човјек. У дјелу се, наиме, очитује пишчева тежња да што изворније и истинитије да слику Црне Горе у датом времену, да не прећути ничије заслуге и вриједности, посебно не црногорског суверена књаза Данила, али и да јасно назначи своје мјесто у свим тим процесима и унутар Црне Горе и односу према страним силама из окружења. Пошто је био аустријски грађанин, а прије доласка у Црну Гору и по одласку из Црне Горе, и аустријски чиновник, настојао је да промовише и добросусједске односе између Црне Горе и Аустрије. Није испољавао мржњу ни према Турској као поробљивачкој сили, иако се радовао и са одушевљењем писао о побједи црногорског оружја и величини и значају црногорског јунаштва.

Врчевићево дјело *Ограница за историју Црне Горе*, поред историјске документарности и изворности, све ће више да се чита као мање-више успјешно прозно остварење о Црној Гори какав је некада била.

Živko, Đurković

ARTISTIC IN “BRANCHES FOR MONTENEGRIN HISTORY”
BY VUK VRCEVIC

Summary

The work of Vuk Vrčević *Branches for Montenegrin history* gives, besides the relevant historical facts, a specific literary and artistic option about Montenegro in those times. The artistic work reflects itself in both genre and style.

Four genre models can be recognized in this work: memoir, travel record, reportage and inquiry. In these genres, the writer showed his ability to present the events and characters in an artistic way. That is, actually, the personal view of Montenegro from the position of a secretary of Montenegrin ruler, duke Danilo Petrović, but mostly given through an artistic vision.